

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

TEZE DISERTAČNÍ PRÁCE

**Mravní dimenze problematiky sňatku u mladých
dospělých**

Alena Pikhartová

Katedra psychologie

Školitel: PhDr. Miroslav Klusák, CSc.

Studijní program: Pedagogická psychologie

2014

ABSTRAKT:

Předkládaná práce vychází ze studia psychologie morálky a její metodologické tradice, zaměřuje se zejména na morálku péče Gilliganové. Předmětem tohoto výzkumu se stal sňatek. Hlavním zdrojem empirických dat je vedení rozhovoru nad dilematickou situací Svatba a navazující rozhovor o tématu. Cílem výzkumu je jednak zprostředkovat vhled do tvorby úsudku respondentů v mladé dospělosti o mravně dilematické situaci týkající se sňatku a založení rodiny a jednak podkrýt mravní dimenzi sňatku. Kromě příspěvní k teoriím morálky se jedná o příspěvek k diskusi o přijímání a odmítání sňatku současnými mladými dospělými a k diskusi o morálním rozměru sňatku. Dle mých zjištění (a za použití mnou zvolených metod) lze pozorovat rozdíl v uvažování sezdaných a nesezdaných respondentů. Morální dimenze sňatku spočívá v možnosti ublížení druhému v případě, že se partneři na sňatku neshodnou. Jeden, nebo druhý je nucen (v diskutovaném případě do sňatku), nebo se musí zříkat svých potřeb. Inspirace pro praxi může spočívat v etice péče a jejím konceptu vzájemné citlivosti, vnímavosti a sladování vzájemných potřeb.

KLÍČOVÁ SLOVA: *sňatek, dilema, mravní dimenze, mladá dospělost, morálka péče*

ÚVOD A SEZNÁMENÍ S ČLENĚNÍM PRÁCE

Vstup do manželství není pro dnešní mladé dospělé zdaleka žádnou samozřejmostí, jak býval pro generaci jejich rodičů a prarodičů. Někdy se hovoří o krizi manželství, či ztrátě jeho hodnoty. Pro někoho jde o důsledek socioekonomických a politických změn, pro jiné jde o projev zesvětšování společnosti a narůstání důrazu na individualitu. Někdy s menším, či větším opovržením společnost přihlíží narůstajícímu výskytu alternativních forem partnerského soužití jako je kohabitace, registrované partnerství či LAT (*Living Apart Together*). Otázkou je, zda odvolávání se na nezodpovědnost či dokonce nemorálnost nesezdaných soužití (a dalších alternativ manželství) je skutečně na místě.

V předkládané práci se pokouším prozkoumat to, co je skutečně otázkou morálky, jak je morálku možné chápat, a co už je otázkou norem a společenské konvence. Zabývám se tím, jak situaci vnímají dnešní mladí dospělí, jichž se přímo dotýká otázka vstupu, či nevstupu do manželství. Jedním z cílů práce je zmapovat mravní rozměr partnerství a uvažování o něm. Konkrétně byla respondentům výzkumu předkládána předem připravená dilematická situace z párového života s názvem Svatba.

Původní předpoklad, či očekávání bylo, že bude rozdíl v odpovědích sezdaných a nesezdaných dospělých. Tím by se možná mohla odkrýt odpověď na otázku, proč někteří mladí dospělí vstupují do manželství a jiní jej odkládají, žijí v kohabitaci nebo manželství dokonce zavrhnou. Tato studie je pokusem o vhled do problematiky dnešních mladých dospělých rozhodujících se o svém budoucím rodinném životě a dává si za cíl přispět k porozumění tomu, proč někteří do manželství vstupují, zatímco jiní manželství odsouvají, nebo zavrhnou.

Předkládaná výzkumná studie je členěna na část teoretickou a empirickou. *Teoretická část* obsahuje šest kapitol, v nichž jsou obsažena celkem čtyři hlavní témata - mladá dospělost, psychologické teorie morálky, morálka a manželství, manželství. U klasiků psychologie morálky se inspiroji zejména metodologicky (Kohlberg, 1994; Piaget, 1929, 1948) a dále se zaměřuji na teorii a výzkum Gilliganové (Gilligan, 1977, 2001), jež se staly stěžejní pro jednu z možných interpretací mých empirických dat. Gilliganová měla a má své pokračovatele a následovníky. Její kniha *Jiným hlasem (In a Different Voice*, vydaná poprvé v roce 1982) dala podnět k rozvoji etiky péče. Perspektiva péče se více soustředí na potřeby lidí, uvažuje, jak udržovat či vylepšovat skutečné vztahy mezi lidmi. Ve vytváření morálních úsudků klade do popředí citlivost vůči situaci (Held, 2006). V případě výzkumů manželství se v teoretické části soustředím zejména na výzkumy z českého prostředí (Fialová, 2000).

Část empirická obsahuje osm kapitol, přičemž analytická část má dvě hlavní linie – rozbor navrhovaných řešení příběhu a interpretace dat podle teorie Gilliganové (Gilligan, 2001; Skoe, Marcia, 1991).

Výsledky práce jsou podrobeny diskusi a to v rovině otázky sňatku a nesezdanosti, metodologie výzkumu a dalších výzkumných zjištění. V závěru výstižně shrnuji obsah a téma celé studie spolu s možnými implikacemi do praxe. Součástí práce jsou také přílohy, tj. přepisy rozhovorů a soubory dilematických příběhů sesbíraných v úvodní části výzkumu.

CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY DISERTAČNÍ PRÁCE

Předmětem tohoto výzkumu se stal sňatek, konkrétně pak mravní usuzování nad problematiku situací týkající se svatby, a hledání mravní dimenze sňatku. Zkoumána je tvorba úsudku o dilematické situaci týkající se sňatku a společného dítěte, tedy to, jak si respondent tvoří názor, jak je ve svém názoru pevný, konzistentní a odolný vůči protiargumentům. Dále pak navrhované řešení pro hypotetické postavy a reálné řešení obdobné situace v životě respondenta. Sňatek je nahlížen z hlediska morálky a hledána je mravní dimenze této problematiky.

Ke zkoumání tohoto konkrétního tématu jsem se dopracovala postupně. Téma výzkumu bylo široce vymezeno jako mravní usuzování o párovém soužití v mladém dospělí. Během mapování problematických – dilematických situací ve věku mladém dospělí sňatek vystoupil jako ústřední téma. Ze strany respondentů šlo o nejvíce „živé“ téma, neboť se každý z nich někdy alespoň ve svých myšlenkách touto otázkou zabýval. Toto téma není jen výstupem úvodní fáze disertačního projektu, ale můžeme jej předpokládat i na základě studia literatury (např. Vágnerová, 2007).

Cílem výzkumu je jednak zprostředkovat vzhled do tvorby úsudku respondentů (v mladém dospělí) o mravně dilematické situaci, týkající se sňatku a založení rodiny, a jednak podkrýt mravní dimenzi sňatku. Kromě příspěvní k teoriím morálky se jedná o příspěvek k diskusi o přijímání a odmítání sňatku současnými mladými dospělými.

Tento hlavní cíl výzkumné studie bychom mohli rozložit do řady dílčích cílů, které je možné vyjádřit prostřednictvím výzkumných otázek. Hledání odpovědí na tyto otázky je pak smyslem a cílem této práce. Studium literatury a dosavadní empirická zkušenost mne vedly k formulaci následujících **výzkumných otázek**:

- 1) V čem je párová láska pro mladé dospělé dilematická? S jakými dilematickými situacemi se setkávají?
- 2) O jakých možnostech řešení předloženého dilematu jsou schopni uvažovat? Z jakých možností vlastně vybírají?
- 3) Jsou teoretické úvahy nad předkládaným dilematem ve shodě s tím, jak se sám respondent v podobné situaci zachoval?
- 4) Je rozdíl v mravním usuzování respondentů žijících v manželství a respondentů, které můžeme označit za partnery (nesezdané)?

- 5) V čem může být sňatek otázkou morálky; kde v této problematice můžeme nalézat mravní dimenzi?

VÝZKUMNÉ METODY, DATA, VZOREK

Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek tvoří celkem 32 respondentů. S ohledem na výzkumný záměr patří všichni respondenti z věkového hlediska do skupiny mladých dospělých (v rozmezí 21 – 35 let, převažují ovšem respondenti ve věku kolem třiceti let). Druhým základním kritériem pro mne bylo aktivní – praktikované partnerství. To znamená, že každý respondent v době natáčení rozhovoru má partnera, kterého považuje za stálého. Výzkumný vzorek se skládá z respondentů sezdaných (manželé) a nesezdaných (partneři), mezi které patří i respondenti v trvalém partnerském vztahu bez nutnosti sdílení společné domácnosti. V rámci skupiny sezdaných a nesezdaných jsem se snažila dodržet vyvážený poměr mezi muži a ženami. Výzkumu se zúčastnilo devět ženatých mužů a osm vdaných žen, sedm svobodných mužů a osm svobodných žen. Všichni respondenti se účastnili dobrovolně, bez nároku na honorář.

Výběr respondentů probíhal metodou sněhové koule. Za podstatnou vlastnost složení vzorku považuji také skutečnost, že někteří respondenti se otevřeně hlásí k nějaké duchovně – filozofické životní orientaci (považují se za křesťany, s příslušností k různým církvím nebo jsou aktivní jako skauti). Soubor respondentů je zároveň nevyvážený z hlediska vzdělání – převažují vysokoškoláci. Většina respondentů je bezdětných.

Metodologie – postup a analýza

Inspirována metodologií předkládání dilemat (Kohlberg, 1994; Piaget, 1929,1948) jsem vstoupila do terénu s cílem nalezení vhodných mravních dilemat z párového (či partnerského) života mladých dospělých. Konzultovala jsem s pracovníky diecézního centra pro rodinu, farářem českobratrské církve evangelické, zkušenou šedesátiletou ženou – informátorkou a kolegyněmi z oboru. Příběhy jsem také sbírala ve svém okolí na základě pozorování a vyprávění. Sestavila jsem celkem 34 dilematických situací, které se týkaly nejrozličnějších témat. Současně s tříděním těchto situací jsem je předložila prvnímu respondentovi k prověření. Na základě této zkušenosti a analýzy jsem vybrala a upravila sedm dilemat, která zodpověděl každý respondent.

Už během natáčení rozhovorů a jejich postupné analýzy se jako ústřední (a v rozsahu disertační práce uchopitelné) téma začal jevit příběh Svatba. Příběh sám a připravené

doplňující otázky k němu nabízely bohatý materiál, jež nebyl nikterak banální. Předností tohoto dilematu je, že je částečně hypotetické, ale částečně jde o *real-life* dilema, neboť obdobnou situaci musel respondent ve svém životě již řešit (tj. ke sňatku se musel nějakým způsobem postavit).

Příběh Svatba měl následující podobu a stále stejné znění:

„Svatba“

Slečna Eva a pan Josef spolu mají dva roky vztah, slečna Eva by ráda měla už dítě, pan Josef také. Slečna Eva by ráda, aby se před tím vzali, a tak navrhuje panu Josefovi svatbu. Ten si ji však vzít nechce.

Po přečtení příběhu následovala otázka: „*Co má slečna Eva udělat a proč?*“ Dále jsem pokračovala nabízením jiných řešení (a jejich odůvodněním). V protiargumentech jsem se postupně zlepšovala spolu s narůstající zkušeností. Doplnující otázky jsem kladla do té doby, dokud jsem neporozuměla respondentově přemýšlení o problému. Dále se rozhovor ubíral v duchu předloženého příběhu a doplňujících otázek k němu. Postupně přecházel do osobní roviny, kde jsem se snažila zjistit, jak respondent řešil obdobnou situaci ve svém vlastním životě. Připraveny jsem měla následující otázky:

- *Co má udělat pan Josef a proč?*
- *Má se slečna Eva s panem Josefem rozejít?*
- *Jak má slečna Eva přimět svého partnera, aby si ji vzal?*
- *Proč si myslíš, že si pan Josef nechce slečnu Evu vzít, i když proti společnému dítěti nic nemá?*
- *Myslíš si, že by se lidé měli nejdříve vzít a potom spolu mít až dítě, nebo na tom nezáleží?*
- *Myslíš si, že by spolu pár měl nejdříve nějakou dobu bydlet, než se rozhodnou se vzít nebo si pořídit dítě?*
- *Proč jsi ženatý/vdaná?*

Poslední tři z těchto otázek jsem předkládala vždy. Ostatní jsem používala v případech, kdy respondent hovořil méně a bylo jej potřeba k řeči motivovat. Žádný z respondentů nevěděl dopředu, že se jedná o výzkum morálky. Úvodní instrukce zněla zhruba takto: „*Budu ti předkládat příběhy, ve kterých vystupují nějaké postavy a budu se ptát, co podle tebe mají postavy v příběhu dělat. A pak si o tom budeme povídat.*“ Díky předkládání stále stejného příběhu a otázek každému respondentovi je možné respondenty navzájem, nebo porovnávat manžele a partnery.

Získaná data jsem zpracovávala metodou zakotvené teorie podle Strausse a Corbinové (Strauss, Corbin, 1999). Během analýzy dat jsem se setkala s uvažováním respondentů o

odmítání nucení a nátlaku, zvažování vzájemných potřeb, což je typické pro morálku nenásilí Gilliganové (Gilligan, 2001). Z toho důvodu dále svá empirická data prověřuji prostřednictvím její teorie, čímž získávám hlubší vhled do materiálu. Kategorie převzaté z její teorie umožňují rychleji se zorientovat ve vlastním materiálu a především rozlišit mezi jednotlivými respondenty v mravní dimenzi.

ZPRACOVÁNÍ DAT

I. Navrhovaná řešení příběhu, Pojetí sňatku a Reálná řešení obdobné situace v životě respondentů

Navrhovaná řešení pro slečnu Evu a pana Josefa z příběhu Svatba a jejich odůvodnění rozdělují do tří kategorií: 1) Vykomunikovat aneb *to by záleželo...*; 2) Rezignovat aneb Ne-svatba; 3) Vyhrotit konflikt aneb Vztít se! Rozejít se! Dítě si nepožizovat!

Skupina respondentů, kteří se přiklánějí k řešení dilematu vykomunikováním má společnou jednu výraznou charakteristiku – nenabízí jednoznačné řešení situace. Jde o nejpočetněji zastoupenou kategorii (celkem 15 respondentů). V navrhovaných řešeních respondenti akcentují především komunikaci mezi partnery, přičemž ústředním tématem řešení sporu není otázka sňatku nebo ne-sňatku, ale nucení a ochota ustoupit. Respondenti patřící do druhé kategorie Rezignovat aneb Ne-svatba (celkem 5 respondentů) nabízejí naopak jednoznačné řešení situace. Sňatek je podle nich objektivně nevýznamný a nemá smysl kvůli němu vyhrocovat spor mezi Evou a Josefem. Třetí skupina respondentů zahrnuje ty, kteří jsou ve svém řešení o něco radikálnější než předchozí dvě skupiny (celkem 12 respondentů). Situaci neshody či sporu okolo svatby a společného dítěte řeší ve směru gradace konfliktu mezi partnery. Všem respondentům této skupiny je společné to, že na svatbě nějakým způsobem záleží. Svatba je podle nich důležitá a to buď objektivně (tj. svatba je důležitá sama o sobě, obecně a celospolečensky), nebo subjektivně (tj. svatba není důležitá sama o sobě, ale je důležitá pro slečnu Evu).

V argumentaci respondentů pro řešení, které navrhuje slečně Evě a panu Josefovi, jsem se setkala s tím, že respondenti určitým způsobem vnímají sňatek. Svě pojetí sňatku používají jako argumenty pro řešení předložené situace, nebo i situace vlastní. Celkově jsem odlišila a pojmenovala tři pojetí sňatku: konvenčně- pragmatické, citovo-vztahové a pojetí sňatku jako formy bez kvalit.

Vedle teoretických řešení situace Svatba, je na místě zabývat se také tím, jak teoretická řešení přicházejí do praxe. Výsledkem reakcí respondentů na situaci obdobnou té předkládané je už samotný fakt, zda jsou ženatí/vdané či svobodní/svobodné. Nabízí se tak možnost porovnat teoretická a praktická řešení respondentů. V některých případech se tak dostáváme k zajímavým rozporům, z nichž je patrné, že do hry vstupují další vlivy jako

vnímaná hodnota manželství, aktuální nepotřebnost sňatku, váhání/nejistota/odkládání a vnímání sňatku jako morálního imperativu.

Závěry kapitol Navrhovaná řešení příběhu, Pojetí sňatku a Reálná řešení obdobné situace v životě respondentů

Poučení z této části práce by bylo asi takové, že podle rodinného stavu respondenta si nemůžeme dělat představu o tom, jak bude reagovat na příběh, který mu předkládáme. Vyhrotit konflikt aneb Vzít se! Rozejít se! Dítě si nepožívat! navrhují totiž jak ženatí/vdané, tak svobodní/svobodné. Stejně tak rezignaci na sňatek doporučí Evě víceméně stejně pravděpodobně ženatý/vdaná jako svobodný/svobodná. Největší díl svobodných a sezdaných pak Evě navrhuje situaci vykomunikovat a najít řešení přijatelné pro oba.

Podobně bychom neměli zobecňovat své představy o skupině svobodných a sezdaných. Mezi svobodnými je rozdíl v tom, zda sňatek nepotřebují (např. PP, SN), nebo jej odkládají (např. MSch, GSch, MOS), museli na něho rezignovat (např. MB, MM), anebo zápasí se svou nejistotou (např. TS, TH, ZA). Podobně mezi sezdanými nejsou důvody pro sňatek jednotné povahy. Od veřejného deklarování citů a prohloubení intimity (např. VPR, TM), přes zajištění potomků (např. MH, IF), prosazení se (např. PS), po vyhovění partnerovi (např. RP, MV, VS).

Nakonec fascinující je právě různorodost zdůvodnění vlastního přijetí či nepřijetí sňatku a variabilita všech možných korelací mezi řešením pro slečnu Evu a vlastním rodinným stavem. Uvažovat o Evě mohou respondenti jak v téměř dokonalé shodě se svým vlastním životem (např. MM), tak v téměř nepochopitelné neshodě se svým vlastním řešením (např. VPR).

Pokud bychom lehce přecenili získaná data, mohli bychom říci, že reakce Vyhrotit konflikt aneb Vzít se! Rozejít se! Dítě si nepožívat! se dočkáme spíše od ženatých mužů. Toto řešení je nejvíce zastoupeno právě ženatými muži (celkem 4). Řešení Rezignovat aneb Ne-svatba nám pravděpodobněji nabídne svobodný muž, než ženatý či svobodná/vdaná žena. Tuto kategorii zastupují dva svobodní muži. (Mějme ovšem stále na paměti charakter vzorku, na němž byla data získána.)

II. Analýza dat pomocí teorie Gilliganové

Jak jsem již zmínila výše, uvažování respondentů o donucování a domáhání se svého a naopak ochota slevit, ustoupit a vyjít druhému vstříc nejvíce připomíná to, čím se zabývala ve své teorii Gilliganová. Její koncepce morálky nenásilí popisuje stádia morálního vývoje směřující ke sladění egoismu a altruismu.

Připomeňme jen stručně, že teorie Gilliganové nám nabízí celkem tři stádia morálního vývoje, které autorka pojmenovává následovně: Orientace na individuální přežití, první přechod - od sobeckosti k zodpovědnosti, dobrota jako sebeobětování, druhý přechod - od dobroty k pravdě, morálka nenásilí. Autorka v této teorii morálního vývoje zachytila svou empirickou zkušenost s tím, jak ženy uvažovaly o nejbližších a nejdůležitějších vztazích (s dítětem, partnerem). Vycházím tedy z toho, jak daná stádia Gilliganová popsala. Pro potřebu použití teorie jsem jednotlivá stádia v jejich názvech poupravila a přejmenovala tak, abych nejlépe jedním slovem vystihla podstatu daného stádia. Stádia tedy označuji následovně: 1. stádium - egoismus, první přechodová fáze, 2. stádium - altruismus, druhá přechodová fáze, 3. stádium - egoismus a altruismus (morálka nenásilí). Jsem si přitom vědoma toho, že sama Gilliganová jednotlivé úrovně pojmenovává poněkud odlišně.

Stejně jako v předchozí části práce považuji i zde za důležité rozlišit mezi tím, jak respondent uvažuje o příběhu cizích lidí a jak uvažuje o své vlastní situaci. Z toho důvodu klasifikuji nejdříve uvažování respondenta o příběhu Evy a Josefa a poté uvažování respondenta o své vlastní situaci.

Uvažování o příběhu Evy a Josefa (analýza optikou teorie Gilliganové)

V uvažování respondentů o příběhu Evy a Josefa je možné identifikovat všechny tři Gilliganovou popsaná stádia a jejich přechody. Nejsilněji je zastoupeno 3. stádium (celkem 11 respondentů), avšak (!) pouze jedna ze svobodných respondentek (z celkových osmi svobodných respondentek) uvažovala na úrovni třetího stádia. Vdané ženy jsou evidentně z hlediska mravního vývoje výše než svobodné ženy (3. stádium: 50% vdaných žen, 12,5% svobodných žen; 1. stádium: 12,5% vdaných žen, 50% svobodných žen). Mezi svobodnými a ženatými muži takový rozdíl pozorovat nelze. Naopak rozložení mezi jednotlivými stádii je u svobodných a ženatých mužů téměř totožné.

Srovnáme-li celkově skupinu manželů a partnerů, do 3. stádia dospělo 47% manželů a 20% partnerů, zatímco v 1. stádiu zůstává 12% manželů a 33% partnerů.

Propojíme-li mnou definované kategorie řešení situace Svatba se třemi stádii (a jejich dvěma přechody) dle Gilliganové získáme propracovanější obraz o usuzování mladých dospělých. Mnou vymezené kategorie řešení příběhu se nekryjí stoprocentně s kategoriemi Gilliganové. Ke stejnému řešení situace může dojít jak jedinec ve stádiu prvním, tak ve stádiu třetím (nebo i druhém).

V případě mé kategorie Vykomunikovat aneb *to by záleželo...* můžeme s pomocí Gilliganové postihnout povahu usuzování respondenta, tzn. zda jeho usuzování vykazuje více charakter egoismu, altruismu či jejich sladění. Nejvíce je kategorie Vykomunikovat aneb *to by záleželo...* sycena (9 respondentů z 15ti) usuzováním na úrovni sladění egoismu a altruismu. Kategorie Vyhrotit konflikt - Vzít se! Rozejít se! Dítě si nepořizovat! je nejsilněji

(5 respondentů z 12ti) naplněna usuzováním na úrovni egoismu. Princip sebeobětování, ustoupení druhému ve prospěch zachování vztahu je charakteristický jak pro 2. stádium - altruismus, tak pro mou kategorii Rezignovat aneb Ne-svatba (4 respondenti z 5ti kategorie Rezignovat... jsou ve 2. stádiu).

Uvažování o své vlastní situaci (analýza optikou teorie Gilliganové)

Nejsilněji je zastoupeno 1. stádium (celkem 10 respondentů). Na první pohled je patrný výrazný rozdíl mezi manželky a partnery. Osm (pět mužů a tři ženy) ze 17ti sezdaných respondentů (tedy přibližně 47% sezdaných respondentů) jsem zařadila do 3. stádia, zatímco osm (čtyři muži a čtyři ženy) z 15ti svobodných respondentů (přibližně 53% svobodných respondentů) je v 1. stádiu. Srovnáme-li celkově skupinu manželů a partnerů, do 3. stádia dospělo 47% manželů a 0% partnerů, zatímco v 1. stádiu zůstává 12% manželů a 53% partnerů. Pokud bychom se (s nadsázkou a ohledem na velikost vzorku) pokusili výsledky zobecnit, mohli bychom říci, že nesezdaní partneři uvažují o své situaci ve smyslu sňatku spíše na úrovni egoismu, zatímco sezdaní respondenti dospěli do stádia sladění egoismu a altruismu.

Rozdíly mezi muži a ženami nejsou již tak markantní jako rozdíly mezi manželky a partnery. Konkrétně ve 3. stádiu je 37,5% vdaných žen a 56% ženatých mužů; ze svobodných nebyl do 3. stádia zařazen nikdo. Do 1. stádia patří 25% vdaných žen a žádný z ženatých mužů; 50% svobodných žen a 57% svobodných mužů).

Získané výsledky by tak mohly vést k závěru, že sezdaní respondenti dospěli ve svém uvažování o situaci v páru do vyššího stádia, než nesezdaní respondenti. Ti jakoby se zatím neoprostili od ochrany sebe sama, jakoby se zatím neoddali lásce v páru. Zdá se, že opuštění vlastního egoismu je podmínkou, nikoli však nutnou ani ne postačující, pro vstup do manželství.

Závěry kapitoly analýza dat podle teorie Gilliganové

1. Podoby egoismu, altruismu, jejich přechodů a sladění

Odpovědi respondentů rozříděné a interpretované podle stádií morálního vývoje, jak je navrhla Gilliganová, nám umožňují udělat si představu o podobách egoismu a altruismu v uvažování mladých dospělých o problematické situaci.

Egoismus má podobu nátlaku na druhého a prosazení svých vlastních zájmů. U respondentů, jejichž uvažování hodnotím jako egoistické, jsem se tedy setkala s tím, že: 1) zastávají své vlastní hodnoty nebo názory; 2) se zaměřují na sebe sama ve smyslu ochránit se

a být sám v bezpečí. V případě prvního zmíněného typu bychom si ovšem neměli představit pouze to, že jedinec přijímá nebo odmítá sňatek jako hodnotu. Setkala jsem se s tím, že respondent neměl problém se samotným obsahem sňatku, tedy neměl problém vnímat sňatek jako hodnotu, ale měl problém s jeho formou (např. průběhem obřadu a oslavy). Druhá podoba egoistického uvažování se zabývá ochranou vlastního já. Když respondenti uvažují o své vlastní situaci, je pro ně typický pocit nejistoty ve vztahu (např. „neznáme se dobře/dostatečně dlouho“, „nejsem ještě přesvědčen“, „nemáme to vyzkoušené“).

Gilliganová popisuje **první přechodovou fázi** jako jakési rozpoznání vlastní sobeckosti a uvědomění si zodpovědnosti vůči druhému. Já jsem do této (vývojové) kategorie zařadila takové uvažování respondentů, kde zodpovědnost vůči druhému se jeví jako stěžejní, byť respondent nemusí nutně své ustoupení od vlastního egoismu pojmenovávat jako uvědomění si zodpovědnosti.

Stádium **altruismu** je charakterizováno nejen tím, že jsou zohledňovány a preferovány potřeby druhého. Vedle potřeb konkrétního druhého (tj. např. partnera) jsou brány v potaz „potřeby společnosti“. Tak se jako altruistické jeví ty odpovědi respondentů, které odkazují na naši kulturu, stát, křesťanskou tradici. Tento altruismus má podobu podřízení vlastních potřeb společenským normám a očekáváním.

Druhou podobu altruismu označuji jako ustoupení, za nímž ovšem musíme tušit lhostejnost. Jde o případy, kdy předmět zájmu (v našem případě sňatek) je jednomu nebo druhému lhostejný. V takovém případě není problém druhému ustoupit. Jde však kvalitativně o jiný typ altruismu, než je ten, který přirovnávám k sebeobětování.

Třetí podobou altruismu je sebeobětování, kdy jedinec má sice své názory a potřeby, ale rezignuje na ně ve prospěch udržení vztahu. Někdy respondenti o rezignování uvažují jako o přehodnocení či rozmluvení sama sobě toho, že svatba je vlastně potřebná. Ustoupení druhému podložené lhostejností či neexistencí názoru a potřeb je však něco jiného, než vědomé zřeknutí se a rezignování na své vlastní potřeby, hodnoty a zájmy. Obojí lze chápat jako altruismus vůči druhému, domnívám se však, že tyto dvě podoby je dobré rozlišit.

Vlastní potřeby znovu nabývají na významu v **druhé přechodové fázi**. Respondenti, které jsem do této fáze zařadila, hledají altruistické řešení, ale zároveň vnímají, že vlastní potřeby mají stejnou hodnotu jako potřeby druhého. Do druhé přechodové fáze jsem pak zařadila také ty odpovědi respondentů, které se nějakým způsobem vypořádávají s očekáváním společnosti a své primární rodiny. Normy a tradice jim vůbec nejsou lhostejné, ale hledají svou vlastní cestu osobních potřeb.

Ke sladění rozporu vzniklého v předchozí fázi dochází v posledním stádiu. Jedinec nachází cestu, jak **sladit egoismus a altruismus**, jak se necítit provinile při zohledňování vlastních potřeb a jak být empatický a vnímavý vůči potřebám druhého. Nástrojem pro sladění egoismu a altruismu se zdá být komunikace, vysvětlování a vzájemné objasňování. Respondenti uvažující na úrovni třetího stádia se oprošťují od společnosti, jejích norem a nepsaných předpisů. Podstatní jsou pro ně jen samotní partneři, buď Eva a Josef, anebo oni

dva v páru (respondent/respondentka a jeho/její partner/partnerka). Pravidla a předpisy společnosti jsou důležité pouze skrze druhého nebo skrze sebe sama.

2. Rozdíly v uvažování respondentů o Evě a Josefovi a o sobě samém

Mravní usuzování respondenta mělo leckdy odlišnou povahu, když respondent uvažoval o své vlastní situaci, a když uvažoval o cizích, hypotetických Evě a Josefovi. Výsledky jsou limitovány tím, nakolik byl respondent ochoten mluvit a uvažovat o svém soukromém životě.

U 12ti respondentů bylo jejich uvažování o hypotetických osobách i o sobě samém klasifikováno jako totožné stádium morálního vývoje. Tedy jejich způsob uvažování o slečně Evě je v zásadě totožný s tím, jak uvažují o sobě. Zjednodušeně řečeno to, co chtějí pro sebe, doporučují i ostatním.

Celkem 11 respondentů je v uvažování o Evě a Josefovi ve stádiu vyšším, než je jejich uvažování o jejich vlastní situaci. To by mohlo znamenat, že jsou schopni uvažovat i na nejvyšším stupni morálního vývoje, avšak v jejich reálném životě jim nějaká okolnost „brání“. Z 11 respondentů v této skupince je jich pět sezdáných a šest nesezdáných. Respondenti ZM a TH se ještě necítí dostatečně jisti tím, zda se svou současnou partnerkou opravdu chtějí strávit celý život (TH mluví o *definitivním přesvědčení*, ZM o tom, že je s partnerkou *poměrně krátce*). Respondentovi VP ve sňatku „brání“ nedostatek financí, respondentce SN a respondentovi DB vadí obřad samotný a vše, co se k němu pojí.

Zbýlých 9 respondentů je dle uvažování o Evě a Josefovi zařazeno do stádia nižšího, než v případě uvažování o své vlastní situaci. Je tomu tak možná proto, že se sami nacházeli či nachází v situaci podstatně odlišné než je ta slečny Evy a pana Josefa. Většina z nich se nepotýkala s tím, že by se za ně jejich partner nechtěl provdat.

3. Rozdíly v uvažování manželů a partnerů

Mohu konstatovat, že dle mých zjištění lze pozorovat rozdíl v uvažování sezdáných a nesezdáných respondentů. Nesezdaní respondenti se pohybují spíše v nižších stádiích morálního vývoje dle Gilliganové, zatímco sezdaní spíše ve vyšších. To platí jak pro uvažování o hypotetických Evě a Josefovi, tak pro uvažování o své vlastní situaci podobné předkládanému příběhu Svatba. Uvažování o své vlastní situaci je vývojově lehce opožděno za hypoteticko-teoretickým uvažování o Evě a Josefovi. Více je tento rozdíl vidět u skupiny nesezdáných respondentů, než u sezdáných.

DISKUSE

Z teoretického hlediska není sňatek záležitostí morální domény (jak ji vymezuje Turiel, 2006), neboť v sobě nenesení univerzální princip. Jde spíše o otázku společenské konvence, která je záležitostí společenské dohody. Jak však poznamenává Kiernanová (Kiernan, 2001), v otázce sňatku se konvence mění. Pokud bychom ovšem byli citliví vůči kulturním specifikům jako Shweder (1990), pak by sňatek mohl být otázkou morální domény, a to např. pro „subkulturu křesťanů“. Z pohledu křesťanské morálky, která na rozdíl od teoretiků nepopisuje pouze chování a myšlení lidí, ale nabízí konkrétní „předpis“ pro to, co je a co není správné, je nesezdanost nemorální. Rotter (2003) to objasňuje tím, že nesezdanost odporuje představě křesťanské lásky, která znamená bezpodmínečnou angažovanost.

Má empirická zkušenost ukazuje, že sňatek je z hlediska morálky irelevantní, ale nemusí tomu tak být, pokud se v této otázce partneři neshodnou. V případě, že jeden z páru sňatek chce a druhý ne (jak tomu bylo v příběhu Evy a Josefa), je zde možnost zranění a to už je otázka mravní dimenze. Zranění může mít podobu nucení partnera do něčeho, co nechce (např. nutit druhého do sňatku) nebo zřikání se svých potřeb a jejich nenaplněnost (např. odpírání si sňatku). Nesezdanost pak, ovšem stejně jako sezdanost, může být nemorální pokud jednomu či druhému v páru je ubližováno.

ZÁVĚR

Předkládaná práce představuje morálku a psychologii morálky jako široký obor s různými pohledy jak na proces zkoumání morálky, tak na interpretaci získaných dat. Problematika sňatku a manželství je probírána z několika úhlů pohledu a cílem práce je najít odpověď na otázku, jak by mohl být sňatek otázkou morálky.

Empirická zkušenost říká, že sňatek se stává otázkou morálky, pokud by při jeho vyjednávání mělo být jednomu nebo druhému ubližováno. Morální výzvou mladých dospělých není to, jak se postavit ke společenskému standardu „Dítě až po svatbě!“, ale to, jak žít *normálně fungující vztah*. Tím problematičtějším na sňatku dnešních mladých dospělých není, jak dodržet normy společnosti a naplnit očekávání, ale jak být dobrý vůči druhému, když se naše potřeby odlišují (například když ona má potřebu se provdat a on má potřebu zůstat svobodný). Většina respondentů hledá řešení, ve kterém nikomu nebude ublíženo (Vykomunikovat...) a takové řešení vzájemného soužití, kde nebudou potřeby jednoho upřednostňovány na úkor uspokojení potřeb druhého.

LITERATURA

- FIALOVÁ, Ludmila. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakl., 2000, 163 p. Studie Slon, sv. 24. ISBN 80-858-5087-7.
- GILLIGAN, Carol. In a Different Voice: Women's Conceptions of Self and of Morality. *Harvard Educational Review*. 1977, roč. 47, č. 4, s. 481-517.
- GILLIGAN, Carol. *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 192 s. ISBN 80-7178-402-8.
- HELD, Virginia. *The Ethics of Care: Personal, Political, and Global*. New York: Oxford University Press, 2006. ISBN 978-0-19-518099-2.
- KIERNAN, Kathleen. The Rise Of Cohabitation And Childbearing Outside Marriage In Western Europe. *International Journal of Law, Policy & the Family*. 2001, roč. 15, č. 1, s. 1-21.
- KOHLBERG, Lawrence. The Development of Modes of Moral Thinking and Choice in the Years 10 to 16. A Dissertation Submitted to the Faculty of the Division of the Social Sciences in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy. Chicago: The University of Chicago, Department of Psychology. In: PUKA, Bill. *Moral Development. A Compendium. Volume 3 Kohlberg's Original Study of Moral Development*. New York: Garland Pub., 1994, s. 1-499. ISBN 0-8153-1550-3.
- PIAGET, Jean. *The child's conception of the world*. Totowa: Rowman & Littlefield Publishers, 1929, 397 s. ISBN 0-8226-0213-x.
- PIAGET, Jean. *The Moral Judgment of the Child*. Glencoe: The Free Press, 1948.
- ROTTER, Hans. *Sexualita a křesťanská morálka*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003, 127 s. ISBN 80-7021-669-7.
- SHWEDER, Richard A. In Defense of Moral Realism: Reply to Gabennesch. *Child Development*. 1990, roč. 61, č. 6., s. 2060-2067. DOI: 10.1111/1467-8624.ep9103040661.
- SKOE, Eva E. a James E. MARCIA. A Measure of Care-Based Morality and Its Relation to Ego Identity. *Merrill-Palmer Quarterly*. 1991, roč. 37, č. 2, s. 289-304.
- STRAUSS, Anselm L. a Juliet M. CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Vyd. 1. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. ISBN 80-85834-60-x.

- TURIEL, Eliot. The Development of Morality. In: DAMON, William a Richard M. LERNER. *Handbook of child psychology*. 6th ed. Hoboken, N.J.: John Wiley, 2006, s. 789-857. ISBN 04712728764.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.